

Андрій ХАРУК,

orcid.org/0000-0003-3459-1657

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) andrij.kharuk@gmail.com*

Віталій ВИЗДРИК,

orcid.org/0000-0001-5427-5825

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) v.vyzdryk05@gmail.com*

СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АВІАЦІЇ

Мета дослідження полягає в критичному аналізі робіт українських істориків, присвячених військової авіації доби Української революції (1917–1921), які були опубліковані від середини 2010-х рр. Методологія дослідження побудована на застосуванні традиційних для історіографічних робіт принципів об'єктивності, історизму, системності. В роботі застосовані загальнонаукові (узагальнення, порівняння, аналіз і синтез) і спеціально-історичні (історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-типологічний) методи. Наукова новизна статті полягає у вивченні аспектів, які досі лишались поза увагою дослідників, а саме – найновіших робіт, присвячених історії української військової авіації 1917–1921 рр. Результати дослідження показали, що наукові пошуки українських істориків авіації скеровувались у кількох напрямках. Перший з них – це комплексне дослідження повітряних сил українських держав. Прикладом є дисертація В. Киреї, присвячена військової авіації Західно-Української Народної Республіки. Другий – це роботи, присвячені регіональним аспектам історії авіації. У цьому відношенні найбільше уваги приділено Поділля та Півдню України, а ось інші регіони лишаются поза увагою дослідників. Третій напрямок – біографічні дослідження, присвячені діячам української авіації. Вони представлені життєписом лише одного офіцера (Петра Франка), але дуже ґрунтовним і якісним. Поряд з тим, ціла низка публікацій, здебільшого, підготовлених до 100-літнього ювілею подій Української революції, відзначаються невисоким науковим рівнем і відсутністю новизни. Проведений нами аналіз показує, що тематика історії авіації доби Української революції аж ніяк не вичерпана. Ціла низка питань, пов'язаних з формуванням і діяльністю авіаційних та повітроплавних частин, їхнім особовим складом і технічним оснащенням, лишаются не висвітленими.

Ключові слова: Українська революція, Західно-Українська Народна Республіка, Українська Народна Республіка, Українська Держава, авіація, історіографія.

Andrij KHARUK,

orcid.org/0000-0003-3459-1657

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of the Humanitarian Studies
Hetman Petro Sahaydachny National Army Academy
(Lviv, Ukraine) andrij.kharuk@gmail.com*

Vitalij VYZDRYK,

orcid.org/0000-0001-5427-5825

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of the Humanitarian Studies
Hetman Petro Sahaydachny National Army Academy
(Lviv, Ukraine) v.vyzdryk05@gmail.com*

MODERN HISTORIOGRAPHY OF THE UKRAINIAN REVOLUTION: STUDIES OF THE HISTORY OF AVIATION

The purpose of the study is a critical analysis of the works of Ukrainian historians devoted to the military aviation of the era of the Ukrainian Revolution (1917–1921), which were published from the mid-2010s. The work uses general scientific (generalization, comparison, analysis and synthesis) and special-historical (historical-comparative, historical-

genetic, historical-typological) methods. The scientific novelty of the article lies in the study of aspects that have so far remained out of the attention of researchers, namely, the latest works devoted to the history of Ukrainian military aviation from 1917 to 1921. The results of the study showed that the scientific searches of Ukrainian aviation historians were directed in several directions. The first of them is a comprehensive study of the air forces of the Ukrainian states. An example is the dissertation of V. Kyreya, devoted to the military aviation of the Western Ukrainian People's Republic. The second is works devoted to regional aspects of aviation history. In this respect, the most attention is paid to Podillia and the South of Ukraine, but other regions remain outside the attention of researchers. The third direction is biographical research devoted to figures of Ukrainian aviation. They are represented by biographies of only one officer (Petro Franko), but this is very thorough and of high quality. Along with that, a whole series of publications, mostly prepared for the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution, are characterized by a low scientific level and lack of novelty. Our analysis shows that the theme of the history of aviation during the Ukrainian revolution is by no means exhausted. A number of issues related to the formation and activity of aviation and aviation units, their personnel and technical equipment remain unexplained.

Key words: *Ukrainian revolution, Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian People's Republic, Ukrainian State, aviation, historiography.*

Постановка проблеми. Доба Української революції 1917–1921 рр., поза всяким сумнівом, є одним з найважливіших етапів нашого державотворення. Цим пояснюється пильна увага дослідників до вивчення історії цього періоду. Серед досліджуваних проблем одне з провідних місць посідають питання військового будівництва – як збройних сил у цілому, так і окремих родів зброї. Це стосується і військової авіації. Упродовж останніх років українські історики опублікували низку праць, які доповнюють раніші дослідження історії військової авіації доби Української революції, доповнюючи і розширюючи роботи своїх попередників, вводячи в науковий обіг нові документи.

Мета статті – критично проаналізувати дослідження українських істориків, присвячені військовій авіації доби Української революції (1917–1921), опубліковані від середини 2010-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз досліджень з питань історії військової авіації доби Української національної революції здійснювався, головню, авторами дисертаційних досліджень, присвячених цій проблематиці (Харук, 2000; Мараєва, 2008; Кирея, 2017). Однак з моменту написання найсвіжішого з них вже минуло понад п'ять років, а інших – навіть 15–20 років. Тож зрозуміло, що історіографічні здобутки останніх років у них не відображені. Єдина з того часу спроба осмислення і критичного аналізу проблем дослідження історії авіації доби Української революції була зроблена у 2019 р. Сергієм Губським (Губський, 2019). Віддаючи належне глибині зробленого аналізу, відзначимо, що майже усі розглянуті автором роботи були опубліковані до 2010 р. Тобто, останні здобутки в історіографії проблеми опинились поза полем зору дослідника.

Виклад основного матеріалу. Взавши за нижню хронологічну межу нашого дослідження 2015 р., мусимо константувати, що з того часу

захищене лише одне дисертаційне дослідження, присвячене авіації доби Української революції. Це робота Віктора Киреї «Авіація Української Галицької Армії (1918–1920)». Відповідно до поставлених завдань, дослідник зробив назагал вдалу спробу дати цілісний нарис історії летунства Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Робота побудована за проблемним принципом і крім обов'язкового викладу історіографії, джерел та теоретико-методологічних засад дослідження та невеликого розділу, присвяченого базі для формування авіації УГА, містить два основних розділи: «Формування та структура авіації Галицької армії» (Кирея, 2017: 74–127) та «Функціонування летунства армії ЗУНР» (Кирея, 2017: 128–167). Останній написаний досить скрупульозно, з максимально повним використанням архівних джерел, які доповнені інформацією з мемуарів та тогочасної преси.

Цікавим проявом авторського дослідницького підходу є включення до дисертації окремого розділу, присвяченого повсякденному життю та побуту авіаторів УГА (Кирея, 2017: 168–181). Серед моментів, які заслуговують на увагу, варто згадати складені В. Киреєю (з опорою, головню, на архівні джерела) біографічні довідки цілої низки авіаторів УГА (Кирея, 2017: 56–70). Назагал робота характеризується доволі критичним підходом автора до досліджень попередників. Скажімо, В. Кирея обгрунтовано заперечує функціональний поділ авіаційних сотень Галицької Армії в період боїв проти поляків в Галичині, стверджуючи, що такий поділ відбувся вже після переходу за р. Збруч (Кирея, 2017: 93–94). Водночас деякі твердження автора важко визнати обгрунтованими. Це стосується, наприклад, тези про утворення в лютому 1919 р. «Першого летунського полку». В. Кирея визнає, що ця назва зустрічається лише в мемуарах і не підтверджується архівними документами, однак наполягає на правомірності застосування

такого терміну (Кирея, 2017: 91). Від себе додамо, що питання про створення в складі УГА «Першого летунського полку» вже досліджувалось і отримало негативну відповідь – саме через брак документального підтвердження (Харук, 2017: 56). Назагал же дисертаційну роботу В. Киреї можна вважати, незважаючи на деякі спірні моменти, найбільш повним в українській історіографії дослідженням історії летунства Галицької Армії.

Значна активізація досліджень історії Української революції припадає на 2017–2021 рр. Це було викликано столітнім ювілеєм подій революції, до якого приурочувались різноманітні конференції та ювілейні збірники. Зокрема, в Національному авіаційному університеті у квітні 2017 р. була проведена науково-практична конференція «Авіація в роки Української революції (1917–1921 рр.)». У збірнику, виданому за результатами роботи конференції, зустрічаємо роботи, присвячені як загальним питанням – оглядові розвитку авіації у вказаний період (Гребенніков, 2017), історії військово-повітряних сил Директорії УНР (Бем, 2017), так і окремим аспектам історії української авіації – діяльності 1-ї Запорізької авіаескадрилі (Литвинська, 2017) чи роботі українських авіаторів після інтернування в польській авіашколі в Бидгощі (Юрченко, 2017). Однак навіть побіжне ознайомлення з цим роботами показує їхній компілятивний характер, брак оригінальності і наукової новизни.

Ще одним прикладом ювілейної наукової розвідки, на цей раз з чітко вираженим краєзнавчим акцентом, є робота В. Острового, присвячена авіації в Проскуріві (нині – м. Хмельницький) в часи Першої світової війни та Директорії УНР (Островий, 2018). Висвітлюючи діяльність авіаторів УНР під час їхнього базування в Проскуріві, автор назагал використовує вже відомі джерела. Однак поряд з тим він вводить в науковий обіг цікавий з точки зору вивчення локальної історії авіації у добу Української революції документ – записки старшини УГА Омеляна Кучерішки, опубліковані в газеті «Стрілецька думка» у вересні-жовтні 1919 р.

Історії авіації на Поділлі присвячена і стаття Владлена Мараєва (Мараєв, 2017). Розглядаючи «Кам'янецьку добу», тобто літо-осінь 1919 р., коли авіаційні частини Директорії УНР були зосереджені в районі Кам'янця-Подільського, автор досить докладно аналізує структуру і кількісний склад Військово-повітряного флоту УНР, висвітлює участь українських авіаторів в бойових діях проти Червоної армії та білогвардійців. При цьому автор широко використовує мемуари учасників

подій. Підкреслено, що бойові вильоти могли супроводжуватись скиданням агітаційних матеріалів (Мараєв, 2017: 285). Серед аспектів діяльності авіації УНР згадано й польоти з дипломатичними місіями за кордон (Мараєв, 2017: 287). Досить докладно змальовано події осені 1919 р., коли внаслідок тиску переважаючих сил ворога армія Директорії УНР змушена була перейти до партизанських дій, а її військово-повітряний флот припинив існування (Мараєв, 2017: 287–288).

Цікаве біографічне дослідження, дотичне до проблематики нашого огляду, опублікувала у 2021 р. Наталя Тихолоз (Тихолоз, 2021). Присвячене воно Петрові Франку – одному з засновників авіації ЗУНР. Розширений аналіз цієї монографії вже опублікований (Харук, 2021). Відзначимо лише, що для військових істориків особливий інтерес становить розділ II Крізь вир війни на землі і в повітрі (1914-1919 рр.)», присвячений участі Петра Франка в Першій світовій та польсько-українській війнах (Тихолоз, 2021: 53–81). Авторка, зокрема, змальовує його участь в листопадових боях за Львів, роль Петра Франка як коменданта касарень Фердинанда і організатора протиповітряної оборони українських військ (Тихолоз, 2021: 70–72). Однак найбільше він прислужився як творець летунства Галицької Армії. Цей період життя Франка теж гідно висвітлений в монографії (Тихолоз, 2021: 73–81).

Маловідомому аспектові історії авіації і повітроплавання присвячене ґрунтовне дослідження Лариси Левченко (Левченко, 2020). Спираючись на широке коло архівних матеріалів, дослідниця висвітлює питання участі авіаційних і повітроплавних частин, дислокованих в Миколаєві, в подіях Української революції. Не оминула вона своєю увагою і використання аеропланів німецькими військами під час окупації Миколаєва (Левченко, 2020: 143–145). Досліджено процеси формування і комплектування за часів гетьманату розташованого в місті Одесько-Подільського науково-кадрового повітроплавного дивізіону (Левченко, 2020: 146–148). Доволі добре документовано є діяльність військовослужбовців миколаївських повітроплавних частин в період одразу після падіння гетьманату (Левченко, 2020: 148–150). Назагал праця Л. Левченко є дуже цінною з огляду на введення до наукового обігу цілої низки раніше не досліджених документів Державного архіву Миколаївської області. Поряд з тим, в роботі поставлено кілька важливих питань, відповіді на які ще потребують подальших досліджень.

Завершуючи наш огляд, згадаємо ще одну роботу, присвячену темі, яка раніше не піднімалась дослідниками авіації, а саме – використанню літаків повстанцями-анархістами під проводом Н. Махна (Чоп, 2019). Її автор, Володимир Чоп, спираючись на різнопланові джерела, підкреслює, що застосування літаків махновцями мало, здебільшого, епізодичний характер і зводилось до використання поодиноких трофейних машин. Поряд з тим, він відзначає, що махновці зробили навіть спробу отримати партію літаків «Фарман» з заводу «Матіас» в Бердянську, зайнятому їхніми загонами (Чоп, 2019: 90).

Висновки. Підсумовуючи результати нашого аналізу, відзначимо, що науковий доробок вітчизняних дослідників в галузі історії авіації доби Української революції (1917–1921 рр.) в період від середини 2010-х рр. не є надто багатим. Абстрагуючись від низки компілятивних матеріалів, відзначимо, що у вказаний період була захищена одна дисертація (В. Кирей), в якій достатньо повно досліджено історію військової авіації Західно-

Української Народної Республіки. Кілька робіт присвячені, так би мовити, регіональним аспектам питання. Статті В. Острового та В. Мараєва, присвячені, відповідно, історії авіації в Проскуріві та в Кам'янці-Подільському, назагал не містять якихось значних наукових відкриттів. Натомість роботи Л. Левченко (про повітроплавні частини в Миколаєві) і В. Чопа (про авіацію махновського руху) цілком справедливо можна назвати новаторськими з огляду порушені в них проблеми та введені в науковий обіг нові джерела. За вказаний період вийшло тільки одне біографічне дослідження, присвячене П. Франку, але дуже якісне і повне.

Проведений нами аналіз показує, що тематика історії авіації доби Української революції аж ніяк не вичерпана. Ціла низка питань, пов'язаних з формуванням і діяльністю авіаційних та повітроплавних частин, їхнім особовим складом і технічним оснащенням, лишаються не висвітленими. Як показує приклад кращих з проаналізованих нами публікацій, плідними можуть бути, наприклад, пошуки в місцевих архівах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бем Н. Військово-повітряні сили Директорії УНР. *Авіація в роки Української революції (1917–1921 рр.)* : матеріали науково-практичної конференції, 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. С. 27–32.
2. Гребенніков В. Авіація в період Української революції 1917–1921 рр. *Авіація в роки Української революції (1917–1921 рр.)* : матеріали науково-практичної конференції, 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. С. 5–13.
3. Губський С. Становлення та діяльність авіації в українських арміях (1917–1920): історіографічний нарис. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2019. Вип. 32. С. 196–210.
4. Кирей В.В. *Авіація Української Галицької Армії (1918–1920)* : дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Львів, 2017. 223 с.
5. Левченко Л. Повітроплавні частини в Миколаєві періоду Української революції 1917–1921 рр. *Старожитності Лукомор'я*. Миколаїв, 2020. Вип. 1. С. 139–154.
6. Литвинська С. Діяльність 1-ої Запорізької авіаційної ескадрильї (1920–1922 рр.). *Авіація в роки Української революції (1917–1921 рр.)* : матеріали науково-практичної конференції, 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. С. 76–78.
7. Мараєв В.Р. «Кам'янецька доба» військово-повітряного флоту УНР (літо – осінь 1919 р.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 10. С. 284–291.
8. Мараєва В.В. Українська військова авіація в умовах боротьби за національну державність (грудень 1917 – листопад 1920 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Київ, 2008. 227 с.
9. Островий В.М. З історії розвитку авіації в м. Проскурів за часів Першої світової війни та Директорії. *Регіональний вимір подій Української революції (1917–1921): Схід – Захід* : матеріали Міжвузівського круглого столу (Хмельницький, 21 квітня 2018 р.). Хмельницький–Харків, 2018. С. 100–106.
10. Тихолоз Н. *Петро Франко: Формула долі. (Життєпис на тлі доби)*. Львів, 2021. 288 с.
11. Харук А.І. Військово-повітряні сили України в 1917–1920 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Львів, 2000. 191 с.
12. Харук А. З історії авіації Галицької армії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2017. Вип. 30. С. 53–59.
13. Харук А. Петро Франко: життєпис на тлі епохи. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2021. Вип. 36. С. 296–301.
14. Юрченко О. Українські пілоти в авіашколі у Бидгощі (1920–1922 рр.). *Авіація в роки Української революції (1917–1921 рр.)* : матеріали науково-практичної конференції, 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. С. 69–76.
15. Chop V. The aviation of the Makhno movement (1918–1920). *Zaporizhzhia Historical Review*. Zaporizhzhia, 2019. Vol. 1(53). S. 88–95.

REFERENCES

1. Bem N. (2017). Viiskovo-povitriani syly Dyrektorii UNR. [Air Force of the Directoria of the UPR]. *Aviatsiia v roky Ukrainkoi revoliutsii (1917–1921 rr.): materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*, 12 kvitnia 2017 r. – *Aviation during the years of the Ukrainian revolution (1917–1921) : materials of the scientific and practical conference*, April 12, 2017. Kyiv. 27–32. [in Ukrainian].
2. Hrebennikov V. (2017). Aviatsiia v period Ukrainkoi revoliutsii 1917–1921 rr. [Aviation during the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. *Aviatsiia v roky Ukrainkoi revoliutsii (1917–1921 rr.): materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*, 12 kvitnia 2017 r. – *Aviation during the years of the Ukrainian revolution (1917–1921): materials of the scientific and practical conference*, April 12, 2017. Kyiv. 5–13. [in Ukrainian].
3. Hubsnyi S. (2019). Stanovlennia ta diialnist aviatsii v ukrainskykh armiakh (1917–1920): istoriografichni narys. [Formation and activity of aviation in the Ukrainian armies (1917–1920): a historiographical essay]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*. Lviv. Vyp. 32. 196–210. [in Ukrainian].
4. Kyreia V.V. (2017). *Aviatsiia Ukrainkoi Halytskoi Armii (1918–1920)* [Aviation of the Ukrainian Galician Army (1918–1920)] : dys. ... kand. ist. nauk : 20.02.22 – thesis ... candidate history Sciences : 20.02.22. Lviv. 223 s. [in Ukrainian].
5. Levchenko L. (2020). Povitroplavni chastyny v Mykolaievi periodu Ukrainkoi revoliutsii 1917–1921 rr. [Aeronautic units in Mykolaiv during the Ukrainian revolution of 1917–1921]. *Starozhytnosti Lukomoria. – Antiquities of Lukomorye*. Mykolaiv. Vyp. 1. 139–154. [in Ukrainian].
6. Lytvynska S. (2017). Diialnist 1-oi Zaporizkoi aviatsiinoi eskadryli (1920–1922 rr.) [Activities of the 1st Zaporizhzhya Aviation Squadron (1920–1922)]. *Aviatsiia v roky Ukrainkoi revoliutsii (1917–1921 rr.): materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*, 12 kvitnia 2017 r. – *Aviation during the years of the Ukrainian revolution (1917–1921) : materials of the scientific and practical conference*, April 12, 2017. Kyiv. 76–78. [in Ukrainian].
7. Maraiev V.R. (2017). «Kamianetska doba» viiskovo-povitrianoho flotu UNR (lito – osin 1919 r.) [«Kamianetska era» of the Air Force of the Ukrainian People's Republic (summer – autumn 1919)]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Istorychni nauky. – The Bulletin of the Kamianets-Podilskyyi National University named after Ivan Ohienko. Historical sciences*. Kamianets-Podilskyyi. Vyp. 10. 284–291. [in Ukrainian].
8. Maraieva V.V. (2008). *Ukrainska viiskova aviatsiia v umovakh borotby za natsionalnu derzhavnist (hruden 1917 – lystopad 1920 rr.)* [Ukrainian military aviation in the conditions of the struggle for national statehood (December 1917 - November 1920)]: dys. ... kand. ist. nauk : 20.02.22. – thesis ... candidate history Sciences: 20.02.22. Kyiv. 227 s. [in Ukrainian].
9. Ostrovyi V.M. (2018). Z istorii rozvytku aviatsii v m. Proskuriv za chasiv Pershoi svitovoi viiny ta Dyrektorii [From the history of the development of aviation in the city of Proskuriv during the First World War and the Directoria]. *Rehionalnyi vymir podii Ukrainkoi revoliutsii (1917–1921): Skhid – Zakhid: materialy Mizhvuzivskoho kruhloho stolu (Khmelnyskyi, 21 kvitnia 2018 r.)*. – *The regional dimension of the events of the Ukrainian revolution (1917–1921): East – West: materials of the Interuniversity Round Table (Khmelnyskyi, April 21, 2018)*. Khmelnyskyi–Kharkiv. 100–106. [in Ukrainian].
10. Tykholoz N. (2021). *Petro Franko: Formula doli. (Zhyttiepys na tli doby)* [Petro Franko: The Formula of Destiny. (Biography against the background of the day)]. Lviv. 288 s. [in Ukrainian].
11. Kharuk A.I. (2000). *Viiskovo-povitriani syly Ukrainy v 1917–1920 rr.* [The Air Force of Ukraine in 1917–1920] : dys. ... kand. ist. nauk : 20.02.22. – thesis ... candidate history Sciences: 20.02.22. Lviv. 191 s. [in Ukrainian].
12. Kharuk A. (2017). Z istorii aviatsii Halytskoi armii [From the history of aviation of the Galician army]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*. Lviv. Vyp. 30. 53–59. [in Ukrainian].
13. Kharuk A. (2021). Petro Franko: zhyttiepys na tli epokhy [Peter Franko: biography against the background of the era]. *Viiskovo-naukovyy visnyk. – Military-scientific bulletin*. Lviv. Vyp. 36. 296–301. [in Ukrainian].
14. Yurchenko O. (2017). Ukrainski piloty v aviashkoli u Bydgoszcz (1920–1922 rr.) [Ukrainian pilots at the aviation school in Bydgoszcz (1920–1922)]. *Aviatsiia v roky Ukrainkoi revoliutsii (1917–1921 rr.): materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*, 12 kvitnia 2017 r. – *Aviation during the years of the Ukrainian revolution (1917–1921): materials of the scientific and practical conference*, April 12, 2017. Kyiv. 69–76. [in Ukrainian].
15. Chop V. (2019). The aviation of the Makhno movement (1918–1920). *Zaporizhzhia Historical Review*. Zaporizhzhia. Vol. 1(53). 88–95.